

„Zászlók helyett is lobog a hajam”

TÓTH ERZSÉBET: GYERTYASZENTELO

Tóth Erzsébet fölemeli a karját, szinte egyetlen mozdulatára versébe indul a világ. Már első kötetében „Tengersimogatás kézfejemen”, „szemek és kezek mágnesese” vonzza verssé a külső és belső történéseket. A történés szóval figyelmeztetni akarok a mozgalmasságra, ahogy ez a költészet hánytorog, ring, csapkod a szél-fúvásban, vagy a mozdulatlan hőségben vibrál. Úgy tűnik, mintha könnyedén történe meg, de hát minden sikeres produkcióra hihetnénk, ha nem tudnánk, mennyi munka van mögötte, mennyi lelki gyakorlás ebben a szép gimnasztikában. Szép, magabiztos, izgalmas versek a második kötetben. Egyéniségére gondoltat, bár nem annyira versei egyéniségére külön-külön. Állandóan önarcképét, önmagát keresi, vizsgálja és választja ki a világ dolgai közül; szembenéz, oldalt fordul erős fényben és többféle megvilágításban.

*ó, verseim, félek tőletek
nehéz adósság, ültök szívemen
de csontom törik, tükröm kigyullad
Anyám sírva fakad
valahányszor hozzátok igazítom arcomat
szememben hajnalok és világvégek gyakorlatoznak*

Ami kívül, valóságos tükörben egy fiatal nő arca körül; ami belül, a gondolatoknak, indulatoknak, jajnak és örömeinek a vers. Együtthatásukban keresi magát a költő. Összeszámolható, hányszor fordul elő kötetében ez a két szó. Makacsul, sokszor a próba, az önbizonyítás kulcsszavai, s mindig olyan csodálkozással, mintha először látná magát a tükörben, először írna verset, olyan elsőnek és titokzatosnak.

Tavasszal hosszú percekig néztem egy barázdabillegetőt, ahogy a szőlőskert tisztásán álló autó visszapillantó tükreben észrevette magát, s nem tudott tükörképétől megszabadulni, leszállni való helye nem akadt, hát röptében próbált megállni, hogy jobban megismerje azt a másikat, aki önmaga. Talán bele is szerelmesedett, talán haragudott, irigykedett rá, talán gyűlölte, mert megunhatatlan volt, hiszen örökös mozgásban mutatkozott, mindig hagyott valami kétséget, mindig vissza kellett röpdülni hozzá, mindig röptében látni úgy, ahogy a szél áramlása, a nekiindulás pozíciója megmutatta, mindig másként, sohasem véglegesen.

Tóth Erzsébet verstükre éppen ilyen kihívó és megunhatatlan. Nem hagyja odébb állni olvasóját sem, mint ahogy én azt a barázdabillegetőt most is nézem. S már elhiszem, hogy az a verstükör mágikus szentség. Nem gondolok hiú költőieskedésre, ezért követem végig a nyilvánosság előtt, hogy magamnak is bizonyítsam, Tóth Erzsébet a sokszor emlegetett verset, a költőembert nem önréklámnak, még nemes póznak sem veszi, hanem a legfontosabb lényegeket egyikének. „Ilyenkor halnak meg a versek” — írja Félelem című költeményében —, „s én csak nézem tehe-

tetlen, hogy falja őket a keselyű éjszaka". Abból a környezetből tör föl végső gyalázként, mikor „csak lágyulunk, mint hús és bűdösödünk... és dolgoznak a csontfestő boszorkányok”. „És mint egy halott költő, nyugodtan kérdelem: kellene a szívem iránytűnek?”

*mióta nem szeretlek
verset írni sem szeretek
új szavakat akarok kitalálni
új évszakokat, új virágokat, új folyókat
újra akarok nevezni mindent
mert a régiek nagyon fáznak.*

Ez az idézet ellentétében, a tagadás tagadásában állítja vissza a törvényt, a költészet rangját, a költészet által a szabadság, a változtatás erkölcsét, tekintélyét. „Egy költő halotti maszkja, nincs másom, ami félhető.” De álljak meg, ne böngésszek tovább igazoló mondatokért! A kötetből azért tereltem errefelé a figyelmet, hogy a következő részlet értelmezését ne engedjem elfajulni: „amire vársz, amire várok, az a vers még hiányzik, Édesanyám”. Kihasználható lehetne, csak idézni kellene és kész a bírálat a költő fejére olvasott szavaival. Lám! Lám! De itt a tökélyről van szó, amire mindannyian várunk, érte kapaszkodunk, mint ahogy minden igaz költő lábujjhegyen, kinyújtott karral, már-már repülve akarja elérni a mennybemeneteli köntöst, azt, amit itt Tóth Erzsébet versnek nevez, ahogy mondtam már, a legnehezebb lényegek egyike, amit a legdrágábbnak, az Édesanyának vall meg.

Mozgóképsor az egész könyv. Állítsuk le az egyik önarcképnél!

*Akinek minden kipusztult szeméből,
az tud így mosolyogni a repülőre.*

— — — — —
Annak gyönyörű a fagy.

— — — — —
*elhinni, hogy a közelítő nyár
se lesz sűrű, veszélyes,
talán átléphető lesz
mint aszfalton a gyerekrajzok.
Mert a fájdalmat
megtanulta, mint a táncrendet,
pokólnak nyoma sincs már,
csak lenyelni a napokat egymás után,
szelíden, akár az ostyát.*

Itt belenyugvó-szelíd, máshol vad-ingerlékeny, vagy halálosan kétségbeesett. Ha mondtam izgalmasnak, akkor ebben az arcképváltozásban is az. És izgalmas a szabadságban, s nem elsősorban az ideára gondolok, nem is a szabadversre, inkább a versszabadságra a szabadságvágy és a szabadvers együttesében. És izgalmas az őszinteségben.

Nem szeretem a nőköltő ketrecet, sok kétes ítélet ragad hozzá azért is, mert a magyar irodalomban egészen századunk második feléig nem volt egyetlen, nagy költészzel mérhető nő, mert túlzottan nőiesek akartak lenni, ezzel leválasztódní, vagy a férfiak által rájuk kényszerített szerepben tetszelegtek, elnevezve magyar Sapphónak, szaffóskodtak. Csak az őszinteség, válthatta meg őket, mint ahogy Petróczi Kata Szidónia is csak titokban írt versei által lehet költészetünk régi történetében egyedülálló poetessza.

Az őszinteség nem művészi mérték, de valóra váltja a művészi értéket, célhoz irányítja a mondatokat, leválasztja a fölöslegeseket. Ezért elsőrendű munka az önvizsgálat, az önismeret olyan pontosan, hogy a költő testtel-lélekkel, mint verse alanya önmagától függetlenedjen, önmaga bírója legyen. A férfiak sohasem akartak

férfi költők lenni. Tóth Erzsébet sohasem erőlteti, nem érezteti, hogy ő azt írja meg, amit a férfiak nem tudnak; ír, mint egy felnőtt ember, úgy válaszol a világnak; aztán ránk bízta, ha tudni akarjuk, mi benne a női; talán az apróságokhoz, a testi-séghez való érzékenyebb viszony, de az sem biztos. A férfi nem lesz feminimebb ugyanettől. Természetessége, őszintesége nyomán eljuthatunk szívéhez. Én Weöres Sándor Psychéjében találtam az őszinteségre magyarázatot, példát abból az időből, mikor olyan álarcos volt a költőnők divatja, akár a farsangi karneválon. Psyché őszintesége azért olyan botrányos, s a mai költőnők legjobbjaiban azért olyan természetes.

Tóth Erzsébet őszintesége alkati szerencséje. Szerencséje, mert megértette, az őszinteség alapfeltétel. Biztatást kapott erre elsősorban Csoóri Sándor költészetéből, a mediterrán nagyvonalúságból, a szabadság nyári égőve alól.

Ha Csoóri közvetlen elődnek tűnik is, hatása rokoni és nem fölérendelt. Én örülök, hogy Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky nemzedéke után a fiatalabb Csoóri egy alakuló költészetre világíthat, egy érett életmű a másik egyéniségének kialakulására serkenthet. S ha a magyar líra úgy gazdagodik, hogy nem idegenesül. Mindig volt valami rokonságunk a mediterrán, ó- és újlatin költészettel, a franciával és az olasszal, később a spanyollal és a latin-amerikaival. Csoóri által Apollinaire, Paul Éluard üzen Tóth Erzsébetnek többek között. De érti Kassák repülő nikkelszamovárjának duzzogásait is.

Nem szereti a homályt, a titkok között kalandozik, hogy megfejtesse. Ezért tűnik titokzatosnak. Magyarországon az évszakok pontosan meghatározottak, mégis az egész kötet összhatása májusi, nyári, kora őszi; tele rózsával, orgonával, húsvéti bokrokkal, őszirózsával, meggyfával, búzavirággal, nárcisszal, dáliaival — a fenyőfa is karácsonyfa, boldog zöld. A virágoknak nincs egyéniségük, nem valami növényhatározóból valók; nedvük, színük, illatuk belefutad a versbe és szétárad. A boldogtalanságot szinte boldoggá teszi a költeményben. Különös, hiszen tartalmi már-már halálosan végzetesek, félelemmel teljesek; menekülők, tehetetlenül itthon maradók, egyszerre belenyugvók és lázadók. De a valóság képei ennek a lelkiállapotnak az ellentétében; a lélegzet erős, a határ tágas, tengeri, majdnem határtalan. Ha alaphelyzetből indít, inkább belső alaphelyzet az. Bár szoba és kert, nagymamás gyerekkoremlékbe kétségbeesetten rohanó Tokaj-expressz; a félelem ágyáról egészen Kaliforniáig utazhat, a jövő s jelenbe majdnem valóságosan.

Rabszolga szabadságdalok, szabadságképzetűek. A versszerkezet ebben az indulatban sorakozott menet, előre s visszafutás.

Főlemeli karját és első szavára versbe indul a világ. S az indítás után a lényeg kicsokrosodik a belső szabályok szerint, s mindig annyira, amennyire telik az indulatból. Szinte az egész könyv egy szaggatott hosszú vers. Egy végtelen vers közepe a címe első kötetének, Paul Éluardnak van egy Véget nem érő költeménye, s a Gyertyaszentelő kötetnek van egy Pillanatképek című ciklusa a végtelen vers közepén. A líra természetét a Pillanatképeket koszorúzó fonatban érzékelem a legnyilvánvalóbban, szinte kergetem egyik rátalálással a másikat. A líra minősége a Pillanatképekben sűrűsödik. Ne tévesszen meg a cím kicsit lefokozó jelentése. Talán azért nevezi Pillanatképeknek, mert kis versek, ám itt a túlírás is kevesebb, a belső szabály jobban határoz, s olyan pillanatokot metsz ki az időből, a végtelen versből, hogy a gyönyörűségtől és a kintől megborsódnak a hát (arckép, balzsam, napraforgó, elégia, katona).

*(katona).
Börtönbe velem, bilincset rám.
Súlyos, fekete ajtók védjenek.
Őrizzenek nekem
az eljövendő ütközetre
egy metsző, hideg síkot,
ahol felvonulhatok.*

*Mert ebben a kánikulában
paradicsommal dobálnak a gyerekek,
züllik a csontom, züllik a szívem,
naponta összeesem.
És nem tudom fölnevelni
mosolygó szemetek előtt
farkasaimat.*

En még tartom a József Attila-i törvényt: a vers a világegyetemből mikrokozmosz legyen! De ha a mai fizikai világképet elfogadom, ha az új versvilágképet ahhoz hasonlítom, meg kell értenem a belülről táguló határtalan, kompozíció nélküli költészetet is, míg szívemnek kedvesebb az emberi lépték, az emberrel szerkesztésben azonosuló alkotás, hogy az életműben minden egyes résznek legyen egyénisége. Tóth Erzsébet új versei közül azért tetszenek jobban a Pillanatképek, az Érted és érte, mikor olyan egyértelműen találja meg a formát a táncban, hogy egyetlen mozdulattal az országon kívüli bentivé csempészhető, azért tetszik különösen a Diófa, a Farkas utca, ahol mintha vándortarisznyába csomagolná mindenséghezományát. A Csendéletben nem érzek semmi külsődlegeset, csak az önmegvalósítás akaratát, akár a gyümölcsben, melyhez hozzáképzelhetem, és Tóth Erzsébet megteszi velem, minden hitemet, kétségbeesésemet, kétségemet személyem, környezetem, hazám, emberiségem szorító ölelésében.

A Csendélet első sora: Itt vagy még. Mint egy szélesre nyitott kapu, betódulhat a vers az *itt vagy* és a *még* között. Az alaphelyzet ideiglenessé tágítva, a jelen a jövő időbe oltva, még tél és majd tavasz: „a szekrény tetején fenyőágak, de már egy csokor hóvirág is itt van”. Semmi rögzülés, megmozdul minden, a sorok a címet megtagadják. A költő átlékesíti a világot magával: „minden fában magadra ismer: meghalnak és újra élnek”. Antropomorfi méhek, fecskék, orgonák között a halál-tudó ember ólomnehéz magánya, akinek „jó lenne megtagadni ezt az elrendelést”, jó lenne válogatni”, „jó lenne irigyelt, távoli zenékre suhanni, forogni”, de nem lehet, mert itt van és *még* van itt, „és fekete fátylaid mögött virágzás jön, mint a végzet”. Teljes kompozíció. (*Magvető*.)

ÁGH ISTVÁN

Déry Tibor: A napok hordaléka

Mennél több idős író — magyar és külföldi — feljegyzéseit, naplójegyzeteit, aforizmáit, elmélkedéseit olvastam az utóbbi években, annál nyilvánvalóbbá vált számomra, hogy életüknek ebben a szakaszában igazából csak két téma foglalkoztatta őket: az öregség és a nemi élet. Tehát ami számukra végérvényesen bekövetkezett, s ami elmúlt, emlékké vált. Természetesen mint mindenben, ebben is vannak kivételek. Az egyik kivétel Déry Tibor.

Nemrég jelent meg életműsorozatának befejező kötete, *A napok hordaléka*. Ismert cím. A „hordalékokat” napi- és hetilapokban kezdte közölni az író, majd kis kötetekké rendeződtek a tűnődéseket, elmélkedéseket, következtetéseket tartalmazó írások. 1972-ben *A napok hordaléka*, 1975-ben pedig *Újabb napok hordaléka* címmel jelent meg egy kötet. Majd nem sokkal Déry halála után még egy *Újabb napok hordaléka* című, megtoldva azonban az *Új sorozat* alcímmel. A mostani kötetben együtt van a korábbi háromnak az anyaga, kivéve azt a néhány írást, amely